

Hoe hoog moeten bomen groeien om veel wind te vangen?

In het Italiaans wordt een boom slechts een boom (*albero*) indien hij een hoge stam bezit, zo niet gaat het om een struik of beemd (*arbusto*). Die vergelijking uit de sfeer van de houtachtige gewassen is niet oninteressant, omdat zij een metafoor kan zijn voor de wijze waarop de mensen en de dingen vanuit de actualiteit op ons afkomen en uiteindelijk onze perceptie bepalen. Op die manier vormt zich al snel een actualiteitsgehalte, dat vervolgens ook een historisch gehalte kan verwerven.

Wat 'laag' blijft in onze waarneming, kan wel eens onder de radar van de bekendheid doorvliegen en plots inslaan als een meteoriet en uiteindelijk onze voorstellingswereld geheel overmannen. Maar in de regel zijn het wel de 'hoge bomen' die onze blik vasthouden. Hun bekendheid vormt daarenboven hun historisch kapitaal. Maar dat kan ook wel eens omslaan, zoals de wind. En het zijn, zoals het gezegde wil, 'de hoge bomen die dan de wind moeten vangen'.

Tot dat besluit komt Luc Vandeweyer in zijn onderzoek¹ naar de reden waarom het literaire (én Vlaamsgezinde) icoon Hendrik Conscience (1812-1883) in 1872 een duidelijke afstand bewaarde ten opzichte van de Brusselse vereniging De Veldbloem, die hem had gevraagd om te kandideren bij de parlementsverkiezingen die in de loop van dat jaar zouden worden georganiseerd. Conscience was op dat ogenblik reeds erg bekend en even populair maar daarom niet minder afhankelijk van de ambtelijke gunsten van de Belgische (in hoofdzaak katholieke) overheden en van de dynastie. De Vlaamsgezinde volksmaatschappij De Veldbloem droeg een vrijzinnig-liberale stempel en bekritiseerde de regering. De katholieken vormden sinds 1870 overigens de volstrekte meerderheid in het parlement (72 katholieken tegenover 52 liberalen) en in culturele aangelegenheden stelden zij zich tot doel om *"het godsdienstig karakter, welk de Belgische natie, door alle tijdsomwentelingen heen, nooit heeft laten krenken, ongeschonden te bewaren"*.² Het vrijzinnig-liberale engagement van De Veldbloem stond daar natuurlijk haaks op. Met zijn kandida-

1. Cf. L. Vandeweyer, *De Brusselse vereniging De Veldbloem zoekt toenadering tot Hendrik Conscience. Twee pas ontdekte brieven* in onderhavig *Wt*-nummer.
2. Cf. K. De Clerck, *Momenten uit de geschiedenis van het Belgisch onderwijs*, Antwerpen, 1974, p. 43.

tuur zou Conscience (als notoire en populaire kunstenaar) veel wind hebben gevangen ten voordele van de vrijzinnig-liberale vrienden maar diezelfde bekendheid en populariteit zouden hem evenveel tegenwind hebben bezorgd vanwege zijn weldoeners in de regering en aan het Hof. Daarenboven kende de schrijver in die periode enkele zware persoonlijke tegenslagen, wat zijn enthousiasme om in de politiek te treden niet zal hebben aangevuurd. En ten slotte had Conscience in 1851 reeds het politieke pad betreden, met een duidelijk negatief resultaat.

Weigerde Conscience of hield hij gewoon de boot af? Tussen beide houdingen bevindt zich nog natuurlijk enige schakering. Daarenboven is er vooralsnog geen enkele bron beschikbaar die het positivistische bewijs kan leveren voor een van beide houdingen, al gaat de algemene historiografie ervan uit dat Conscience effectief heeft geweigerd te kandideren te Brussel en daardoor misschien een historisch belangrijk momentum onbenut liet voor de populariteit van de Vlaamse beweging. Maar, welke drijfveren inspireerden de populaire auteur en in welke omstandigheden verliep die gebeurtenis?

Misschien had het antwoord op die belangrijke vragen kunnen blijken uit de archieven van de oud-activist en literatuurhistoricus Anton Jacob (1889-1947), op wiens gezag het verhaal van Conscience en De Veldbloem voor waar wordt aanvaard. Jacob kon het overigens alvast weten, want hij beschikte over briefwisseling tussen de romancier en de vereniging uit Brussel. Maar de literatuurwetenschapper, die beweerde zich te steunen op "*uitvoerige briefwisseling*", verschaftte nooit uitsluitel en daarenboven was zijn archief na zijn dood niet zonder meer beschikbaar. Daarom was het des te meer een opportuniteit toen het ADVN recentelijk een aantal documenten verwierf uit de nalatenschap van Anton Jacob, onder meer een (beperkte) briefwisseling tussen Conscience en De Veldbloem. Voor Luc Vandeweyer betekende dat een geschikte aanleiding om er met zijn *De Brusselse vereniging De Veldbloem [...]* een bronnenpublicatie aan te wijden. De auteur kon 'het raadsel' uiteindelijk niet echt ontwarren, maar hij kon wel een verklarend kader schetsen voor de feiten.

Politiek en ideologisch beschouwd, voert de naam Anton Jacob ons uiteraard naar de geschiedenis van het activisme, een episode die diepe (en verre) sporen naliet in de geschiedenis van de Vlaamse beweging en daardoor het terrein vormde van een (vooralsnog geenszins uitgeputte) historiografie. Niet alle facetten ervan zijn dus ten gronde bestudeerd en de juridische historiograaf Jos Monballyu beschouwt dit tekort als een geschikte aanleiding voor zijn studie *De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925)*.

De Duitse kampen voor Belgische krijgsgevangenen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog relatief talrijk: Altenau im Hartz, Alten-Grabow, Celle, Dülmen,

Eutin, Friedrichsfeld, Giessen, Göttingen, Güstrow, Holstein, Holzminden, Kassel, Maagdenburg, Münster I en Münster II, Parchim, Sennelager, Soltau. In die kampen was het bestaan begrijpelijkerwijze niet zachtzinnig. Maar tegelijk voerde de Duitse overheid een *“charmeoffensief”* om *“de Vlaamse gevangenen te behagen”* en om het embryonale Vlaamse activisme te ontwikkelen (behoorlijke voeding en kleding, ziekenverzorging, culturele infrastructuur en logistiek, onderwijs, soepele communicatiemogelijkheden enz.).

Mettertijd en metterdaad kende Göttingen niet alleen een bijna Vlaamse populatie, het *‘Lager’* werd bovendien het epicentrum van de gehele ontwikkeling in activistische zin. Die ontwikkeling leidde er overigens toe dat het kampen-activisme bijna naadloos overging in het eigenlijke activisme toen de Vlamingen in juli 1918 de mogelijkheid verkregen om zich voortaan in Vlaanderen te vestigen.

Na de oorlog volgde de onvermijdelijke repressie tegenover al diegenen die, op welke wijze ook, hadden samengewerkt met de Duitse vijand.

De geschiedenis van Vlaanderen – en de Vlaamse beweging in het bijzonder – is nu eenmaal wat zij is en daarom is het niet onlogisch dat de wetenschappelijke historiografie zo’n ruime aandacht schenkt aan de verschijnselen van de oorlog en de (aan de Vlaamse beweging gerelateerde) collaboraties en repressies. Tijdens de langdurige oorlogen – die de Eerste en de Tweede Wereldoorlog uiteindelijk waren – werd de verwevenheid tussen de universele praktijk van de collaboratie en specifieke Vlaamse omstandigheden bovendien steeds hechter. Dat leidde tot het bekende *‘de oorlog komt, de bakker bakt verder brood’* –, terwijl, anderzijds, de tegenstellingen tussen aanpassing en verzet steeds frequenter en harder werden.

Een kenschetsend voorbeeld van die synergieën (enerzijds) en die tegenstellingen (anderzijds) wordt door Frank Seberechts ontwikkeld in zijn *“De Antwerpse haven in het stormgetij”*. Jan Timmermans en de haven van Antwerpen. De links-vrijzinnige advocaat en politicus Jan Timmermans (1901-1962) werd sterk beïnvloed – en als flamingant geradicaliseerd – door het Vlaamse activisme. Nadat hij er tijdens het interbellum niet was in geslaagd om de Antwerpse afdeling van de aflopende frontpartij te integreren in het opgang makende vnv (Vlaams Nationaal Verbond), engageerde hij zich voluit in het vnv en in de Nieuwe Orde. Als volksvertegenwoordiger en vooral als gemeenteraadslid van Antwerpen was Timmermans geïnteresseerd in en betrokken bij de havenproblematiek. In 1941 werd hij in Antwerpen (vnnv-)schepen van Handel en Scheepvaart. In die functie poogde hij zich, namens het stadsbestuur te verzetten tegen de Duitse inbeslagname in zake havenlogistiek én tegen de plannen van de bezetter om die logistiek te vernietigen toen het geallieerde bevrijdingsoffensief in opmars was. Intussen was Timmermans gepromoveerd tot burgemeester van de stad. Na de oorlog werd Timmermans veroordeeld tot de doodstraf maar dit vonnis werd niet uitgevoerd.

Dat Timmermans' graf zich bevindt op het bekende Schoonselhof toont wellicht aan dat het oordeel over zijn beleid in Antwerpen genuanceerd dient beoordeeld. Frank Seberechts wijst er daarom op dat Timmermans zeker gepoogd heeft de haven te beschermen tegen de Duitse destructie, maar dat de redding ervan vooral het werk was van de geallieerde troepen en van het verzet.

Zoals Etienne Verhoeyen beschreef in zijn bijdrage in het *Wt*-nummer 2011, nr. 1, heeft de Duitse militaire overheid (de Abwehr) na haar terugtrekking uit België in 1944 (zonder succes) gepoogd om sabotage-agenten in te zetten tegen de geallieerde intocht. In zijn *Desperado's. Vlamingen in dienst van SS-Obersturmführer Otto Skorzeny (1944-1945)* merkt hij thans op dat niet alleen de Abwehr maar ook het Reichssicherheitshauptamt of RSHA, een bijzondere tak van de ss, eenzelfde activiteit ontwikkelde. De centrale figuur in die organisatie was Otto Skorzeny, de officier die de bevrijding van Benito Mussolini (1883-1945) in 1943 op de Gran Sasso in de Abruzzen had geleid en zodoende de terugkeer van Italië naar het bondgenootschap met Nazi-Duitsland mogelijk had gemaakt.

Precies zoals het geval was bij het Abwehr-initiatief, werd door de ss gebruik gemaakt van de diensten van Vlaamse collaborateurs. Een (op het eerste gezicht) logische keuze, die echter het risico inhield dat die personen in de kijker liepen. Die mogelijke kwade gevolgen waren echter niet bepalend voor de rekrutering. Uiteindelijk was dat aspect overigens niet ter zake: zowel het Abwehr-initiatief als het ss-initiatief bleken heilloze ondernemingen.

Zij werden nooit hoge bommen die veel wind vingen.

FRANS-JOS VERDOODT | REDACTIESECRETARIS WT